

<https://doi.org/10.15407/ukrmova2025.01.052>
УДК 811.161.2+811.162.1'373.7

І.Ю. ШКИЦЬКА, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності Західноукраїнський національний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009
E-mail: i.shkitska@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-0252-8111>

ОПОЗИЦІЯ «ЧОЛОВІЧЕ — ЖІНОЧЕ» У ПОЛЬСЬКИХ І УКРАЇНСЬКИХ ПАРЕМІЯХ

Статтю присвячено вияву опозиції «чоловіче — жіноче» у польських і українських пареміях. Визначено та схарактеризовано критерії, за якими протиставлено осіб чоловічої і жіночої статі, зокрема погляди на створення сім'ї та спосіб заохування, фізичну силу і витривалість; зовнішній вигляд і ставлення до нього; розумові здібності; предмет розмови; емоційність і темперамент; характер виконуваної роботи. Виокремлено номінації на позначення осіб чоловічої та жіночої статі, що становлять опозиції; схарактеризовано засоби їх вербалізації, з'ясовано риси характеру, за якими протиставлені чоловіки і жінки в польських та українських пареміях. Констатовано провідну роль у них чоловіка в сім'ї, домінуючу позицію жінки у веденні домашнього господарства, несхвалення тих чоловіків, які потрапили під владу жінок, осуд насилля над жінками у традиційному суспільстві.

Ключові слова: паремії, прислів'я, приказки, польська мова, українська мова, опозиція «чоловіче — жіноче», оцінні номінації чоловіків і жінок.

У зв'язку зі зміною системно-структурної парадигми розуміння мови, трактуванням її як продукту мисленнєвої діяльності людини постали нові мовознавчі напрями, у яких мову почали вивчати з позицій антропоцентризму, що акцентує увагу на суб'єкті мовлення. Поряд із когнітивною лінгвістикою, соціолінгвістикою, психолінгвістикою, етнолінгвістикою у другій половині ХХ ст. як самостійний мовознавчий напрям виокремлено гендерну лінгвістику. Її становлення в Україні, тенденції розвитку та перспективи простежено в колективній монографії за редакцією проф. Т.А. Космеди (Космеда та ін., 2014).

Цитування: Шкіцька І.Ю. (2025). Опозиція «чоловіче — жіноче» у польських і українських пареміях. *Українська мова*, 1(93), 52—68. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2025.01.052>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Крізь призму гендеру дослідники вивчають різні реалії життя, зокрема номінації осіб (Kiełkiewicz-Janowiak, 2019), сенсорний досвід людини (Васильєва, 2019), фразеологізми та паремії (Puda-Blokesz, 2016; Пруднікова, 2019; Лозицька, 2021). Серед напрацювань науковців із гендерної лінгвістики заслуговують уваги розвідки, у яких з'ясовано стереотипні уявлення про чоловіків і жінок (Krawczyk-Turpa, 1999; Karwatowska, Szpyra-Kozłowska, 2010; Гапеева, 2018; Ковальчук, Алексеев, 2019; Olszewska, 2023; Шкіцька, 2024), обґрунтовано категорії маскулінності та фемінності в мові (Мимченко, 2013), визначено способи та засоби вербалізації опозиції «чоловіче-жіноче» (Kłusek, 2007; Karwatowska, Szpyra-Kozłowska, 2010; Космеда та ін., 2014; Мороз, 2021).

Попри ґрунтовні здобутки в царині гендерної лінгвістики та фразеології досі є багато не вивчених питань, зокрема тих, що стосуються особливостей вияву гендеру в різних мовах. Це зумовлює актуальність пропонуваної наукової розвідки, присвяченої зіставному аналізу опозиції «чоловіче — жіноче» у польських і українських пареміях.

Протиставлення чоловічої і жіночої сутності є обов'язковим складником людського буття і сягає коренями глибокої давнини. Категорійну опозицію «чоловік — жінка», реалізовану на біологічному та соціальному рівнях, своєрідно відображено в мові (Космеда та ін., 2014, с. 109). В опозиційних відношеннях «перебувають два начала, репрезентовані в системі українських образно-символічних уявлень, — чоловіче (*Ладо, світило, вогонь*) та жіноче (*Лада, мати-земля, вода*), поєднання яких дає життя» (Дмитренко, 1994, с. 138). На думку В.І. Кононенка, між парадигмами чоловічого і жіночого немає чітких меж, «і ті сили, що несуть зло, можуть бути представлені і в чоловічому, і в жіночому вимірі» (Кононенко, 2002, с. 23).

На матеріалі польської мови протиставлення «чоловіче — жіноче» вербалізують номінації *chłop — baba, chłop — białka, chłop — dziewczka, chłop — żona, mężczyzna — kobieta, mąż — żona, mąż — niewiasta, dziadek — babcia, kawaler — dziewczyna, kawaler — panna, parobki — dziewczki, chłopczyki — panny, pan — pani, człowiek — pani, ja — ona, gospodarz — żona, gospodarz — gospodyni, wujaszek — ciocia, syn — cyrka*. Найчастотнішими серед них є пари *chłop — baba, mąż — żona, dziadek — babcia*. В українських пареміях опозицію «чоловіче — жіноче» репрезентують пари номінацій *чоловік(и) — жінка(и), чоловік — баба, дід — баба / бабка, хлопці — дівчата, парубок — дівка, козак — дівка, козак — баба, мужик — жінка, я* (представник чоловічої статі) — *вона, батько — мати, син — дочка, хазяїн — хазяйка, удівець — удова*, проте найуживанішими є опозиційні пари номінацій *чоловік — жінка / баба* та *дід — баба*.

Опозицію «чоловіче — жіноче» у польських і українських пареміях виражає протиставлення представників чоловічої та жіночої статі за різними критеріями. Докладніше проаналізуємо їх.

ПРОТИСТАВЛЕННЯ ЗА ЗАГАЛЬНОЮ ОЦІНКОЮ

У польській та українській традиційних культурах панувала думка, що чоловіки кращі за жінок, пор.: *Choć chłop jak żaba — lepszy niżli baba* (Adalberg, 1889—1894, s. 7); *Gdzie chłop nie może, tam baba nie pomoże* (там само, s. 669); *Baba, żaba, kaduk trzeci: to rodzone dzieci* (там само, s. 6); *По сім за цибулю* (жоноту так цінять) (Номис, 2003, с. 184); *Тепер баб по сім за цибулю* (там само, с. 187); *Бабам звід з неба не знімають, хоч і догори лежать* (там само); *Що козак, то п'ятака, а із баби — гривня; з тим баба дорога, що її коротка нога* (там само, с. 285); *Чоловік не Гапка* (там само, с. 272); *Більша громада, як одна баба* (Плав'юк, 1946, с. 84).

Дискримінацію жінок в опозиціях «жіноче — людське» відбито в таких пареміях: *Грейцар — не гроші, коза — не худоба, а дівка — не люди* (там само, с. 88); *Що бабине, то не таке, як людське* (Номис, 2003, с. 194); *Що тобі Бог дав — чи дівчину, чи дитину?* (Панасенко, 2012, с. 341).

Панівну позицію чоловіків у традиційному польському та українському суспільстві, зокрема приписування провини за неуспіх у певних справах і негараздах жінкам, віддзеркалюють паремії *Ewa gdyby Adama nie kusila, to by nie zgrzeszył* (Białek, 2012, s. 50) і *Найліпша вимівка, всьому винна дівка* (Плав'юк, 1946, с. 39); *Як нема на кого, то на жінку* (Номис, 2003, с. 75).

Привілейованість чоловіків відображають паремії, у яких ідеться про те, що їм легше знайти собі пару, ніж жінці, пор.: *Choćby chłop o jednym oku — byle tego roku* (Przysłowia polskie, 2012); *Każdy Adam, jak zechce, znajdzie swoją Ewę* (там само); *Niedaleko Sokal Buga, nie będziesz ty, będzie druga* (Adalberg, 1889—1894, s. 512); *Jak niema pannu Marijannu, dobra i Maryśka* (там само, s. 288); *Moja Kasiu, moja lysa: nie będziesz ty, będzie insza* (там само, s. 201); *Co strona, to żona; co parafja, to dziecko* (там само, s. 651); *Co wioska, to insa kutoska* (там само, s. 251); *Аби хлопці, дівчата будуть* (Номис, 2003, с. 184); *Цього цвіту по всьому світу* (про дівчат) (там само); *У нас така приповідка: де парубок, там і дівка* (там само, с. 181); *Не буде Галя, то буде друга краля* (Плав'юк, 1996, с. 184); *Не велика серцю туга, не будеш ти, то буде друга* (Плав'юк, 1946, с. 334); *Одну у гріб, а на її місце сім кіп* (там само, с. 82); *Знайшов би й десять, якби не Олеся* (Номис, 2003, с. 118); *Послідня, як у попа жінка* (Пазяк, 2001, с. 220).

Контекстуальними антонімами в пареміях цієї тематичної групи постають прийменниково-відмінкові форми *na doczekaniu — na wybraniu, do brania — do czekania* та словосполучення *ślomiany mąż / kawaler, chłop — złota dziewczka / pani, солом'яний парубок — золота дівка*, пор.: *Dziewczynie na doczekaniu, kawalerowi na wybraniu* (Adalberg, 1889—1894, s. 675); *Dziewka, to do brania, chłop do czekania* (там само, s. 120); *Łatwiej ślomianemu chłopu, niż złotej dziewczce* (там само); *Ślomiany kawaler złotej panny dostanie* (там само, s. 202); *Ślomiany mąż jest wart złotej pani* (там само, s. 296); *Скоріш ожениться солом'яний парубок, як віддасться золота дівчина* (Плав'юк, 1946, с. 120).

В обох мовах є паремії, у яких виражено думку про те, що жінка «нікуди не подінеться», пор.: *Żona nie zając, nie uciecze / Nie uciecze nigdy żona, nie zając to* (Adalberg, 1889—1894, s. 654); *Вексель і жінка не пропадуть ніколи* (Плав'юк, 1946, с. 124).

ПРОТИСТАВЛЕННЯ ЗА УЗВИЧАЄНИМИ ПОГЛЯДАМИ ПРО СТВОРЕННЯ СІМ'Ї

У прислів'ях та приказках порівнюваних мов засвідчено прагнення жінок створити сім'ю, пор.: *Już mi się kończy szesnaście latek, czas się zapisać w rejestr mążątek* (Adalberg, 1889—1894, s. 298); *Kwapi się, by porówna za mąż* (там само, s. 254); *Так вони й рябцем* (заміж дівчата) (Номис, 2003, с. 184); *Аж регне заміж, та ніхто не свата* (там само); *На безлюдді і дяк чоловік* (Панасенко, 2012, с. 259); *Не хоче, як дід калача, а дівка заміж* (Пазяк, 2001, с. 215). Зауважимо, що заміжжя асоційоване не тільки з відчуттям безпеки й захищеності, а також із добробутом, напр.: *Żeby chłop był jak wrona, zawsze żonie obrona* (Adalberg, 1889—1894, s. 58); *Хоч чоловік як ворона, а все жінці оборона* (Плав'юк, 1946, с. 230); *Doróki ksiądz gdace, to księżowa skace* (Adalberg, 1889—1894, s. 247); *От, тобі, ковалихо, лихо, що у кузні тихо* (Номис, 2003, с. 215); *Поти попада княгиня, поки піп не згине* (там само, с. 283); *Попові дзвонять, а попадю з села гонять* (Плав'юк, 1946, с. 38); *З попа дух, а попада під лопух* (там само, с. 250); *Піп умирає, а попада ся вибирає* (там само, с. 251).

Проте паремійний матеріал польської та української мов засвідчує негативне ставлення чоловіків до одруження, пор.: *Dwie tylko dobre niewiasty na świecie: jedna się zgubiła, a druga się znaleźć nie może* (Adalberg, 1889—1894, s. 338); *Kawalerowi wszędzie źle, żonatemu tylko w domu* (Wikisłownik, 2023); *Nie patawiaj komu żony, bo to towar uprzykrzony* (Adalberg, 1889—1894, s. 652); *Ożenić się — tydzień dobrze, wieprza zabić — miesiąc dobrze, księdzem zostać — zawsze dobrze* (там само, s. 367); *Tfu, niezonatemu kru, żonatemu baba napluje* (там само, s. 654); *Нежонатому пху, жонатому і жінка в очі наплює* (Номис, 2003, с. 184); *Не квапся женитися, бо що тобі жінка стане костію в горлі* (там само, с. 182); *Женився — замурився, продав жінку за сопілку, а сам ходить, як бугай* (там само, с. 186); *Грунт на обочі, а біда поперед очі — Поле (придане жінки) далеко, а ненависна жінка все перед очима* (Плав'юк, 1946, с. 88); *Жива — не мила, умре — не жаль* (Номис, 2003, с. 174); *Жінка два рази мила: раз, як уходить у хату, а другий раз, як її виносять з хати* (Плав'юк, 1946, с. 125); *Як мати жениться, так как лучше по чужих жевитися* (Номис, 2003, с. 280).

Чоловіки асоціюють одруження з:

а) **ярмом і неволею**: *Kto się zbyt młodo żeni, ten wolności nie ceni* (Adalberg, 1889—1894, s. 650); *Żona kłopot, wieczna niewola* (там само, s. 654);

б) **смутом**: *Kobieta płacze przed, a mężczyna po ślubie* (там само, s. 548); *Не женився, не замурився, оженився замурився* (Номис, 2003, с. 186); *Не лихо журиуть і чужа сторінка, а невдала жінка* (там само, с. 188);

в) **бідю та проблемами**: *Kto wojuje, buduje, żonę, dzieci stroi, prawuje, bankietuje, niech się biedy boi* (Adalberg, 1889—1894, s. 607); *Z żoną jak z broną w*

lesie (там само, s. 654); *Оженився на свою біду!* (Панасенко, 2012, с. 266); *Оженився, як на льоду обломився* (Номис, 2003, с. 186); *Не мав лиха, так оженився* (там само); *Біда жонатому, як собаці кудлатому* (Плав'юк, 1946, с. 128); *Не бачив біди, як ходив у свати, а як оженився, то й біди придивився* (там само, с. 291);

г) *немудрістю*: *Było dwóch braci mądrych, a trzeci żonaty* (Wikisłownik, 2023); *Kto się żeni, dobrze czyni; a kto się nie żeni, lepiej czyni* (Adalberg, 1889—1894, s. 650); *Chcesz się żenić przyjacielu? — To się żeni, ja ci powiem po weselu: dobry dzień* (там само); *Не плач, небого, що йдеши за його: нехай плаче він, що бере лихо у двір* (Номис, 2003, с. 186);

г) *карою та пеклом*: *Dom, dzieci a żona — nienatkane piekło* (Adalberg, 1889—1894, s. 102); *Яку йому кару дати? — Ожениши його, то він буде знати* (Номис, 2003, с. 184).

І в польських, і в українських пареміях відображено зміни в поведінці та характері представників обох статей після одруження. Більше паремій відображає негативні зміни в поведінці молодих жінок, пор.: *Co się w ranniej tailo, to po ślubie się wyjawia* (Adalberg, 1889—1894, s. 379); *Do ślubu za męża, jak zapalił, a po ślubie, jakby w pysk dał* (там само, s. 548); *W koniu wiosna, w ranniej ślub wady odkrywa* (там само, s. 225); *Jak kobieta idzie za męża, to siedmiu djabłów pod pachą trzyma* (там само, s. 211); *Усі дівчата голуб'ята, а де ж ті чортові баби беруться* (Плав'юк, 1996, с. 97); *Отак мені Бог дав; любив дівчину, а чорта взяв* (Плав'юк, 1946, с. 100); *Сам чорт не пізна, яка з дівчини вийде молодиця* (Номис, 2003, с. 186); *До весілля дівка гарна (мила), а там хоч покинь* (там само); *Дівка — як огонь, невіста — корошов* (там само); *Поки дівка не віддасться, то і псові води подасть, а скоро ся віддасть, то і собі не хоче* (там само). Проте паремії, що характеризують зміни в поведінці чоловіків після створення сім'ї, не мають яскраво вираженого негативного забарвлення, пор.: *Kto się ożeni, ten się odmieni* (Adalberg, 1889—1894, s. 650); *Kto się ożeni, to się skłupi (skurcze)* (там само, s. 367); *Хотів женитися, то мусів ся стричися* (забути старі звички) (Плав'юк, 1996, с. 262); *Оженилися — переродитися* (там само, с. 111).

В обох мовах переважають паремії, де чоловіка визнано відповідальним за характер, настрій і навіть зовнішній вигляд своєї дружини, пор.: *Nie żona zdobi męża, ale mąż żonę* (Adalberg, 1889—1894, s. 653); *Mąż żonę oszłachca* (там само, s. 296); *U dobrego męża dobra żona* (Wikisłownik, 2023); *U dobrego męża żoneczka jak róża, a u złego draba, we trzy lata (za tydzień) baba* (Adalberg, 1889—1894, s. 296); *Як чоловік жінку не любить, то й добра лихою буде* (Плав'юк, 1996, с. 118); *Жінка мов торба; що в неї вложиши, те й несе* (Плав'юк, 1946, с. 125); *Батьки глядять дочку до віня, а чоловік жінку до кінця* (Плав'юк, 1996, с. 116); *За добрим чоловіком і чулинда жінка, а за дурним і попівна рабинська* (Номис, 2003, с. 188); *За ледачим чоловіком жінка марніє, а за хорошим — молодіє* (Плав'юк, 1996, с. 117); *Чоловік винен, що жінка ледача* (Номис, 2003, с. 188); *Зниділа на нявку, як пішла за п'явку* (Плав'юк, 1946, с. 271).

Відзначимо, що сімейне життя передбачало відповідальність чоловіка і його вміння турбуватися про інших, напр.: *Kto się o psa i o chłopca nie weźmie,*

nie weźmie się i o żonę (Adalberg, 1889—1894, s. 394); *To troje: zegar, dom stary, żona młoda, ustawicznej prace i zabawy potrzebuje* (там само, s. 632). До того ж у давні часи для створення сім'ї чоловік повинен був мати хату і стабільне матеріальне становище, щоб утримувати дружину та дітей, пор.: *Kto chce pojąc żonę, ma obmyślic chatkę* (там само, s. 652); *Jest pszeniczka, będzie mąka; są pieniężki, będzie żonka* (там само, s. 454); *На що тобі й жінку брати, як немає своєї хати* (Номис, 2003, с. 291); *Сорочки не має, а женитися гадає* (Плав'юк, 1946, с. 318); *Збудуй хатку з маковини, та для любої дівчини* (там само, с. 339); *Збудуй хату з лободи, а до чужої не веди* (там само, с. 31).

У пареміях польської та української мов наголошено на важливості одруження і труднощах позбутися нелюбої чи непокірної жінки, пор.: *Łatwiej się ożenić, jak odżenić* (Adalberg, 1889—1894, s. 367); *Kto konia nie spróbuje, kulawego kupi; i kto pannu nie znając żeni się, też głupi* (там само, s. 223); *Ні продати, ні проміняти: краще було не брати* (Номис, 2003, с. 186); *І вдень, і вночі лізе біда поперед очі* (Плав'юк, 1946, с. 94); *Коби я оженився, дав би вола, коби я розженився, дав би два* (там само, с. 232); *Легше оженився, як розженився* (там само).

Лиху дружину, якої чоловік хоче позбутися, протиставлено коняці, землі, рукавиці, чоботу, черевіку, пор.: *Konia odmienisz, kiedyć się nie zdaje; grunt sprzedasz, jeśli skapy w urodzaje: niesforną żonę, chociaż ci mózg wierci — musisz, nieboże, cierpieć aż do śmierci* (Adalberg, 1889—1894, s. 652); *Жена не рукавиця — з руки не скинеш* (Плав'юк, 1996, с. 116); *Жена не чобіт / не черевик — з ноги не скинеш* (там само).

Проте в багатьох пареміях відбито й позитивні аспекти створення сім'ї, напр.: *Niech pan nie siada na konewce, bo żadna panna pana nie zechce* (Adalberg, 1889—1894, s. 683); *Tobie zając i sarna, a mnie sobol i panna* (там само, s. 624). До переваг створення сім'ї належать такі:

а) **радість і здоров'я**: *Dobrane małżeństwo to raj na ziemi* (Przysłowia polskie, 2012); *Dobrze ojcu było z matką, dobrze też i mnie z Małgorzatką* (Adalberg, 1889—1894, s. 283); *Nieszczęście późniejszym bywa razem z żoną, a radość z nią dzielona — zawsze podwojoną* (там само, s. 652); *Добре тому воліві, що хоч постоїть коло корови* (Плав'юк, 1946, с. 46); *Хто рано одружиться, той вік не натузиться* (Плав'юк, 1996, с. 192);

б) **добробут**: *Komu się kłacze i żony darzą, ten nie żebrze chleba* (Adalberg, 1889—1894, s. 207); *Kto babę ma na lecu, a u dyszła złoto, czego diabeł nie może, niech się kusi o to* (там само, s. 7); *Аби бути багатим, треба бути жонатим* (Плав'юк, 1946, с. 1); *Аби ніхто не був без жінки і без своєї хати* (там само); *Хто хоче доробитися, мусить оженитися* (там само, с. 109);

в) **зручність і підтримка**: *Nikt wczesnego zasiania i młodego ożenienia nie żałował* (Adalberg, 1889—1894, s. 627); *Поможи, Боже, нежонатому, а жонатому й жінка pomoże* (Номис, 2003, с. 184); *При своїй небозі таки добре в дорозі* (Плав'юк, 1946, с. 219); *Три друга: батько, мати та вірна супруга* (Плав'юк, 1996, с. 103);

г) **особистісний розвій**: *Доки чоловік не має жінки, доти не є чоловіком* (Плав'юк, 1946, с. 125);

г) *захист від спокус*: *Лучче женись, а на чужу жінку не дивись* (Плав'юк, 1996, с. 162).

У деяких пареміях засвідчено суперечливі погляди на одруження, напр.: *Kto pojmuje żonę, już ten kłopot miéwa, ale zaś bez onej, dom niespory bywa* (Adalberg, 1889—1894, s. 652); *W małżeństwie raj i piekło* (Wikisłownik, 2023); *Pani łaskawa, człowiek szczęśliwy; pani nielaskawa, człowiek zdrów* (Adalberg, 1889—1894, s. 378); *To się już nie zmieni, że chłop łaje dziewczki, a przecież się żeni* (там само, с. 650); *Дві природі в жіночій уроді: одна любить, а друга губить* (Плав'юк, 1946, с. 124); *І без жінки зле, а з жінкою недобре* (там само, с. 126); *Женитися, то не все веселитися* (Плав'юк, 1996, с. 112); *Один жениться, то світ уздрів, а другий жениться, то світ здурів* (там само, с. 113).

ПРОТИСТАВЛЕННЯ ЗА СПОСОБОМ ЗАКОХУВАННЯ

Паремії в обох порівнюваних мовах виражають думку, що до чоловіка кохання «приходить» через очі, а до жінки — через вуха, пор.: *Miłość mężczyźnie wchodzi przez oczy, a kobiecie przez uszy* (Adalberg, 1889—1894, s. 309); *Чоловік любить очима, а жінка — вухами* (з усного мовлення). Знаходимо також поради щодо вибору коханої жінки, пор.: *Nie tylko oczyma, ale i uszyna żonę obierać potrzeba* (Adalberg, 1889—1894, s. 653); *Każdy głupie w tym poczyna, kto sobie tylko żonę oczyma obiera* (там само); *Ucho, nie oko, ma wybierać żonę* (там само); *Żonę obierać uszyna, nie rękoma* (там само); *Żonę pojmyj oczyma, uszyna i rękoma* (там само); *Żeń się oczyma i uszyna* (там само, s. 650); *Жену вибирай не очима, а душою* (Плав'юк, 1996, с. 117).

ПРОТИСТАВЛЕННЯ ЗА ФІЗИЧНОЮ СИЛОЮ ТА ВИТРИВАЛІСТЮ

Традиційно у фольклорі чоловіків зображено як осіб фізично сильних (Puda-Blokesz, 2016, s. 208, 214; Olszewska, 2023, s. 110). Стереотипне уявлення про те, що чоловіки сильніші та менш хворобливі порівняно із жінками, відбито в багатьох пареміях, напр.: *Chłopy mają siedm skór na sobie, a baby jino jedne* (Adalberg, 1889—1894, s. 56); *Chłop jak żaba mocniejszy, niż baba* (там само); *Chłop, jak u ludzi baba (słaby)* (там само); *Хоч чоловік, як жаба, а все дужчий, як баба* (Плав'юк, 1946, с. 5); *Чоловікам на лопату Бог сили наклав, та ще притоптав, а жінкам на вила, та й то струсив* (Номис, 2003, с. 189). У приказці *Zdrowa baba chorego chłopra przeskoczy* (Adalberg, 1889—1894, s. 8) передано думку, що хворий чоловік поступається в силі здоровій жінці.

Проте маємо паремії, у яких жінка постає витривалішою, ніж чоловік, пор.: *Baby i ropuchy kamieniem nie dobijesz / nawet siekierą nie zabije* (там само, s. 664); *Baby kijem nie dobije* (там само, s. 7); *Jedna dziewczka przetrzyma siedmiu parobków na lodzie* (там само, s. 120); *Хто слабуй? — Жінка. Хто вмер? — Чоловік* (з усного мовлення) (Шкіцька, 2024, с. 143).

ПРОТИСТАВЛЕННЯ ЗА ЗОВНІШНІМ ВИГЛЯДОМ

Для традиційних польської та української культур характерне стереотипне уявлення про те, що жінка повинна бути привабливішою і вродливішою за чоловіка [див., напр. (Puda-Blokesz, 2016, s. 212; Olszewska, 2023, s. 112)]: *Жінка гарна, як райдуга, чоловік, як папуга* (Пазяк, 2001, с. 61); *Жінка, як квітка, а чоловік, як дідько* (там само). У деяких польських і українських приказках наголошено на відмінностях у зовнішності представників обох статей. Основними з них є наявність вусів та бороди в чоловіків і довгого волосся — у жінок, пор.: *Gdyby babcia miała wąsy, to byłaby dziadkiem* (Białek, 2012, s. 55); *Gdyby ciocia miała wąse, mniejsze koki, mniejsze dąse — byłaby wujaszek* (Adalberg, 1889—1894, s. 69); *Якби баба мала вуса, то б дідом була* (Плав'юк, 1946, с. 5); *Коли б нашій попаді та попова борода, то давно б благочинним була* (там само, с. 261).

До того ж у пареміях марковано відмінності в одязі жінок і чоловіків. Зокрема, фартух, сукня, спідниця, плахта, корсет є типовим жіночим одягом, пор.: *Była Kaśka bez furtucha, jeszcze jej gorset wzięto* (Adalberg, 1889—1894, s. 201); *Choć suknia szara, ale cnota cała* (там само, с. 69); *Glupią kobietę poznasz po spódnicy* (там само, с. 211); *Познавайте мою матку на місці, що в неї хвартух в тісті* (Номис, 2003, с. 300); *Не везе, як бідній на сукні* (Пазяк, 2001, с. 150); *Не невістка, так невістчина плахта* (Номис, 2003, с. 75). У давні часи заміжні жінки ходили з покритою головою, напр.: *Jak mężatka bez czepka, tak sejmik bez zwady, kuso pono wygląda* (Adalberg, 1889—1894, s. 298); *Треба з хусткою ходити* (Панасенко, 2012, с. 299); *Червоного очінка не брати* (Номис, 2003, с. 220); *Незя волосом світить — надівай очінка* (там само, с. 231).

Приказки, у яких ішлося про те, що жінки та чоловіки носять невідповідний для їхньої статі одяг, виражають конотацію несхвалення і символізують виконання нетрадиційних соціальних ролей, напр.: *Mąż w spódnicy, a żona w karpocie — djabłu przyczynią w robocie* (Adalberg, 1889—1894, s. 296); *Chłop chodzi w sukni, a baba w galatach* (galatya / gacie — spodnie) (там само, с. 55); *Chłop w spódnicy, a białka w buksach* (там само, с. 56); *Іван носив плахту, а Настя булаву* (Номис, 2003, с. 187).

Є паремії, у яких констатовано, що жінки витрачають багато часу на догляд за собою та прикрашання себе (Olszewska, 2023, s. 113). Різне ставлення чоловіків і жінок до свого зовнішнього вигляду відбито в таких пареміях: *Choć pustki w brzuchu, to kolcyk w uchu* (Adalberg, 1889—1894, s. 684); *Czterech rzeczy najbardziej pragnie białogłowa: gładkości i dostatku, szat, dobrego słowa* (там само, с. 19); *Хоч їдала, не їдала, аби хороше виглядала* (Номис, 2003, с. 230); *Гола, боса, та в вінку* (Панасенко, 2012, с. 298); *Біда ж мені з таким мужем, що не вяже штани гудзом* (Плав'юк, 1946, с. 209); *Жінка буде й тортури зносити, аби лиш себе прикрасити* (там само, с. 125); *Сидить дід на стільці, обуває постільці, а баба молдується, що в чоботи не взується* (Плав'юк, 1996, с. 243).

ПРОТИСТАВЛЕННЯ ЗА РОЗУМОВИМИ ЗДІБНОСТЯМИ

У традиційному суспільстві вважали, що жінки поступаються перед чоловіками за розумовими здібностями. Це засвідчують вирази на зразок *chłopski rozum* і *duchowy ojciec*. У першому представлено чоловіка як особу мудру та розсудливу, а в другому створено образ духовного наставника (Olszewska, 2023, s. 111). На протигагу розумним чоловікам жінки часто схарактеризовані як особи немудрі та ірраціональні (там само, s. 114).

Протиставлення представників обох статей за розумовими здібностями засвідчено в таких пареміях: *U białychgłów długie włosy, ale rozum krótki* (Adalberg, 1889—1894, s. 19); *Krótki ma rozum, a zaś długie włosy, o białogłowie pospolite głosu* (там само); *Pe białych wron, tyle mądrych żon* (там само, s. 651); *Niewiasta nie ma (nie zna) ni w czym miary* (там само, s. 339); *У жінки довгий волос, а короткий розум* (Плав'юк, 1946, с. 53); *У жінки волос довгий, та ум короткий* (Номис, 2003, с. 187). Проте в багатьох пареміях передано думку, що жінки можуть бути мудрішими за чоловіків, пор.: *Do baby na porady* (Adalberg, 1889—1894, s. 7); *Baba na wszystko znajdzie sposób, radę* (там само); *Cóż by Adam poradził, gdyby Bóg Ewy w raju nie posadził* (там само, s. 1); *Kędy sam głupi, a zaś mądra ona — tam niech mąż żonę, mężem będzie żona* (там само, s. 296); *Kogo akademia, dwór, obóz w rozum nie wypoleruje, tego żona rozumu, dowcipu nauczyć powinna* (Wikisłownik, 2023); *Часами варт і в жінки розуму позичати* (Плав'юк, 1946, с. 127); *Поки баби, поти й ради* (Номис, 2003, с. 187).

ПРОТИСТАВЛЕННЯ ЗА ІНТЕРЕСАМИ / ПРЕДМЕТОМ РОЗМОВИ

Значну групу становлять польські та українські паремії на позначення нерозуміння та відмінностей в інтересах / предметі розмови чоловіків і жінок, пор.: *Baba o chrzanie, a dziad o łopianie* (Adalberg, 1889—1894, s. 664); *Baba o igle, dziad o szydle* (там само); *Baba o juszce, a dziad pietruszce* (там само); *Baba o pietruszce, a dziad o rzerzuszce* (там само); *Baba o szydle, a dziad o powidle / mydle* (Białek, 2012, s. 8); *Nie mogą się napatrzeć siebie: pan drzwiami, a pani oknem* (Adalberg, 1889—1894, s. 374); *Ja o guzikach, a ona o kamizelce* (там само, s. 168); *Ja mówię o niebie, a ona o chlebie* (там само, s. 332); *Dziad swoje, a baba swoje* (там само, s. 116); *Dziad o chlebie, baba o fijołkach* (там само); *Дід о хлібі, а баба о хвіляках* (Номис, 2003, с. 267); *Дід своє, а баба своє* (Плав'юк, 1996, с. 98). У приказках протиставлено рослини, страви, одяг і його частини, знаряддя праці, абстрактні речі тощо: *chrzan — łopian, igła — szydło, drzwi — okno, juszka — pietruszka, pietruszka — rzerzuszka, chleb — fijołki / хліб — фіалки, guziki — kamizelka, niebo — chleb*. У польській приказці *Ja huc, ona nic; ja nic, ona huc* (Adalberg, 1889—1894, s. 680) ідеться про ситуацію, коли люди не чують і не розуміють один одного і/або їхні бажання не збігаються.

ПРОТИСТАВЛЕННЯ ЗА ЕМОЦІЙНІСТЮ І ТЕМПЕРАМЕНТОМ

У пареміях відбито відмінності між чоловіками та жінками за способом вираження емоцій, напр.: *Жінці іще мовчанка ніколи не пошкодила* (Плав'юк, 1946, с. 126). Непорозуміння, дисгармонію передано в приказці *Сердилась баба на діда, а дід того не віда* (Номис, 2003, с. 86). Жіноче мовлення схарактеризовано як більш емоційне порівняно із чоловічим, напр.: *Mężczyźni mówią do rozumu, niewiasty do serca* (Adalberg, 1889—1894, s. 299); *Kobiety rozumem nie przeprzysz* (там само, s. 211). У польських приказках *Baba ma w sobie opalkę ognia na siedmiu chłopów* (там само, s. 6) і *Kręci, jak baba wrzcionem* (там само, s. 241) передано думку, що чоловіки і жінки відрізняються за темпераментом.

ПРОТИСТАВЛЕННЯ ЗА РИСАМИ ХАРАКТЕРУ

Паремії польської та української мов засвідчують протиставлення чоловіків і жінок за такими ознаками:

а) **комунікабельністю**: жінок зображено як балакучих і пліткарок, пор.: *Jedna baba w mieście więcej narobi hałasu, niżli chłopów dwieście* (Adalberg, 1889—1894, s. 7); *Cud nad cudami: niegadaliwa między niewiastami* (там само, s. 338); *Oprócz kobiet, na kanapie siedają tylko gapie* (там само, s. 197); *Maż żony nigdy nie przegada* (там само, s. 652); *Jemu tak gęba lata, jak gdąskiej babie* (там само, s. 134); *Два жиди і дві бабі, як прийдуть до міста, то переговорають чоловіків двіста* (Плав'юк, 1946, с. 4); *Де дві баби та три жаби зберуться у місті, не переспорить їх чоловік й двісті* (Номис, 2003, с. 188); *Балакучий, як баба* (Пазяк, 2001, с. 123);

б) **конфліктністю**: *Shadniej stu mężów, niż dwie zgodzić baby* (Adalberg, 1889—1894, s. 8); *Тисяча мужчин буде жити у згоді разом, та дві жінки не годні похвалитися тим ділом* (Плав'юк, 1946, с. 127);

в) **наполегливістю / упертістю** жінок: *Prędziej dziad orzech zgryzie, niż upartą babę przeprze* (Adalberg, 1889—1894, s. 8); *Катерина та Дем'ян посварились за бур'ян: Катерина Дем'яну не попустить бур'яну* (Номис, 2003, с. 256); *Їй кажеш 'овес', а вона каже 'гречка'* (там само, с. 72);

г) **сором'язливістю**: жінки постали як сором'язливі, пор.: *Wstydlivy by panna; Wstydlivy jak mniszka; Wstyd panienstwa okrasa* (Adalberg, 1889—1894, s. 615); *Стидливий / соромливий як дівчина* (Пазяк, 2001, с. 212); *Недоторканий, як молодиця* (Плав'юк, 1946, с. 206); *Пошепки муки, аби не чули парубки* (там само, с. 210);

г) **марнотратністю**: жінки менш ощадливі порівняно із чоловіками, пор.: *Żona wyniesie worem, jeśli idzie swym dworem* (Adalberg, 1889—1894, s. 654); *Діди строють, баби гноють* (Номис, 2003, с. 209); *Муж крамар, а жона крамарка: він із двора, а у жінки ярмарка* (там само, с. 188).

Контекстуальними антонімами в пареміях цієї тематичної групи постають такі пари: *korzec — fartuszek, worek — garek / podolek, worki — fartuszki, wrota — furtka, wóz — кірчик* (кухоль), *мишок — хвартушок / горшок, лопата —*

ложка, напр.: *Prędzaj baba fartuszkiem wyniesie, niż chłop korcem przysporzy* (Adalberg, 1889—1894, s. 664); *Co gospodarz zbierze workiem, to wywiezie żona garkiem* (там само, s. 651); *Nie wyniesie chłop workiem, co kobieta podolkiem* (там само, s. 211); *Co mąż wniesie workami, to żona wyniesie fartuszkami* (там само, s. 296); *Co mąż zwiezie przez wielkie wrota, zła żona małą furtką wyniesie* (там само); *Чоловік буде возить добро додому возом, жінка з дому кірчиком* (Номис, 2003, с. 285); *Чоловік до дому мішком, а жінка винесе хвартушком* (Плав'юк, 1996, с. 286); *Не так чоловік мішком, як жінка горшком рознесуть з дому* (Номис, 2003, с. 222); *Жінка більше викине ложкою, як чоловік принесе лопатою* (Плав'юк, 1946, с. 125).

ПРОТИСТАВЛЕННЯ ЗА РОЛЛЮ В СІМ'І

У традиційному суспільстві чоловіка зображено як голову сім'ї, а жінку — як підпорядковану йому особу (Puda-Blokesz, 2016, s. 208; Мороз, 2021, с. 234), що засвідчено в таких пареміях: *Mąż jest głową, żona członkiem* (Adalberg, 1889—1894, s. 298); *Mąż każdy jest głową białejgłowy* (там само); *Mąż żonie rozkazuje* (там само, s. 296); *Więcej znaczy gospodarza fuknięcie, niż gospodyni puknięcie* (там само, s. 154); *Żenie jako starszy, słudze jako pan, poddanym jako mistrz — zawsze masz się pokazać, chceszli ich mieć powoli* (там само, s. 654); *Niewieście rządzić nie przystoi* (там само, s. 339); *Papieru do wody, płótna do ognia, żony do swej woli — nie dopuszczaj* (там само, s. 380); *Świni krząkać, a babie przystoi trząść głową* (там само, s. 557); *Жінку люби, та ума не зуби* (Плав'юк, 1996, с. 117); *Жінки мають своє право* (знають свій порядок і роботу) (Номис, 2003, с. 126); *Муж мені закон* (там само, с. 189); *Отоді жінка буде старша, як сорока побліє* (там само, с. 187).

Дружину в пареміях трактовано як власність чоловіка, як його річ, напр.: *Свою жінку з-під поли можна забрать* (Номис, 2003, с. 285). Приказки *Cybulski, co żonę przegrał* (Adalberg, 1889—1894, s. 74); *Czy ja Malinowski, co żonę w karty przegrał?* (там само, s. 283) засвідчують гру чоловіків в азартні ігри на своїх жінок. У польській приказці *Żona nie ma nic własnego, abo przed mężem skrytego* (там само, s. 654) відбито повний контроль чоловіка над своєю дружиною.

Засобами вербалізації чоловічого домінування слугують антонімні пари *głowa — członek, голова — шия, хвіст — голова*, дієслова *raić, rządzić, rozkazywać, (nie)kłaniać się, podlegać, sądzić, przewodzić; рядити, (не)кланятися* та ін.: *Źle ten dom rządzi, gdzie baba sądzi* (там само, s. 651); *Biada temu domowi, gdzie żona przewodzi mężowi* (там само); *Rząd niewieści nie czyni czci* (там само, s. 339); *Biada mężowi, biada, który podległ żenie* (там само, s. 296); *Nie kłaniał się dziad babie, i ja nie będę żabie* (там само, s. 209); *Не кланявся дід бабі — я не стану жабі* (Номис, 2003, с. 122); *Де хвіст перед веде, там голова ззаду йде* (Плав'юк, 1946, с. 340); *Де жінка рядить, там чорт сидить* (там само, с. 124).

Для української етнокультури характерне «образне сприймання чуба, чуприни як символу чоловічої краси, гідності, часом із гумористичним нашаруванням» (Кононенко, 2002, с. 42), що відображено й у стійких зво-

ротах *нагріти (погріти) чуба* (виконати важку роботу), *чуба нам'яти* (на-сварити, побити), *рвати чуба* (впадати у відчай) (там само). Фразеологізми *водити / брати за чуб, добиратися до чуба*, ужиті в українських пареміях, мають значення 'здобувати / здобути владу (над кимось), верховодити', напр.: *Жінка доти люба, доки не візьме за чуба* (Плав'юк, 1946, с. 125); *Хоч ти і люба, а не добирайся до мого чуба* (Плав'юк, 1996, с. 162).

Чоловік і жінка в пареміях цієї тематичної групи часто порівнювані зі свійськими тваринами (Мороз, 2021, с. 235), що вербалізують лексичні пари *wół — krowa*, *wil — krowa*, *pituch — kwoka*, *kogut — kura*, *piwень — курка*, пор.: *Biada takiej oborze, w której krowa wolem orze* (Adalberg, 1889—1894, s. 345); *Biada temu domowi, gdzie krowa dobada wołowi* (там само, s. 102); *Biada temu domowi, gdzie dobodzie krowa wołowi* (там само); *Zle w tym się domu dzieje, gdzie pituch jaja niesie, a kwoka zań pije* (там само); *Zły rząd w tej chacie, gdzie kogut milczy, a kura gdaże* (там само, s. 683); *Горе дворові, де корова розказ волові* (Номис, 2003, с. 187); *Горе тобі, воле, коли тебе корова коле* (там само); *Зле там і лихо, де курка кричить, а півень тихо* (Плав'юк, 1946, с. 127).

І в польських, і в українських пареміях засуджено чоловіків, які дозволяють своїм жінкам брати гору над ними, пор.: *Biada mężowi, biada, który podległ żenie* (Adalberg, 1889—1894, s. 296); *Gdzie żona panuje, tam mąż pokornu* (там само, s. 651); *Fartuszka się trzymaj, to świata nie poznasz* (там само, s. 676); *Тримається (жіночої) спідниці* (Плав'юк, 1996, с. 259); *Півень десять курок водить, а чоловік одної жінки не годен* (Плав'юк, 1946, с. 249). У польській приказці *Siedzi u żony na fartuszku* (Adalberg, 1889—1894, s. 652) експліковано ситуацію фінансової залежності чоловіка від жінки. Для символічного позначення жінок у пареміях здебільшого вживають лексем *fartuszek* і *spідниця*.

Насилля щодо жінки у традиційному суспільстві було звичним явищем. Засобами вербалізації фізичного насилля над жінками в польських пареміях слугують дієслова *bić, dobiwać, okaleczać, miąć*, а також лексеми на позначення знарядь побиття *kij, batog*, абстрактний іменник *karność*, пор.: *Babie wątroba gnije, gdy jej mąż nie bije* (там само, s. 664); *Na upór baby, to i kij słaby* (там само); *Kiedy mąż do dziewiątej skóry dobija, wtedy dobra żona* (там само, s. 296); *Kot kotkę okaleczył, kot kotkę będzie leczył* (там само, s. 231); *Amen, amen, kichła baba chrzanem, a dziad ją batogiem: kichaj, babo, za progiem!* (там само, s. 6); *Niewiasta karności potrzebuje* (там само, s. 339).

В українських пареміях цієї тематичної групи домінує дієслово *бити* та його варіанти *побити* і *набити*, напр.: *Горілку пий та жінку бий — нічого не бійся* (Номис, 2003, с. 240); *За все гаразд, за все добре, що жінка маленька: він поб'є, полає — вона веселенька* (там само, с. 188); *Що я буду робити! Не хоче Хивря любити: треба їй губу набити* (там само, с. 166). Зрідка вживаними є дієслова *наказувати* зі значенням 'карати' та іменники на позначення засобів фізичного покарання — *бати́г, дрюк* (палиця), напр.: *Наказав мене Бог — наказав чоловік* (там само, с. 189); *Чоловік за батіг, жінка за пиріг* (там само, с. 188); *Дід бабу дрюком: йому меду зуком* (багато) (там само, с. 285).

Різні вияви насильства чоловіків над жінками відображають паремії на зразок *Gdy Polak głodny, świszcze, a Rusin żonę bije* (Adalberg, 1889—1894, s. 417);

Лях співає, як їсти хоче, а мужик жінку б'є, а жид борухи відмовляє (Номис, 2003, с. 249); *Жид голоден співає, а хлоп жінку б'є* (Плав'юк, 1946, с. 121).

Лише в деяких пареміях засуджено фізичне насилля чоловіків над жінками, напр.: *Niewiaste zżyciężyc nie męstwo* (Adalberg, 1889—1894, s. 339); *Пий пиво, та не лий, люби жінку, та не бий* (Плав'юк, 1996, с. 202); *Коли жінку почав бити, то й будеш бить, а як не починав, то й не починай* (Номис, 2003, с. 188).

У пареміях польської та української мов засвідчено, що чоловіки також могли бути жертвами насилля з боку жінок, пор.: *Dwa razy żona męża biła: raz, że ogórki lupił, a drugi raz, że jabłek nie lupił* (Adalberg, 1889—1894, s. 651); *Pies babę za spródniceę, a baba męża* (там само, s. 8); *Була жінка чоловіка, пішла позивати: присудили чоловіку це жінку прохати* (Номис, 2003, с. 187); *Була Хима Євдокима по череву днищем* (там само, с. 257); *Не одна жінка мужа змурувала* (там само, с. 188); *Хоч гріх, хоч два, жінці чоловіка бити — нехай Бог простить* (там само, с. 100); *Як баба була, то й на той світ не встанеш* (там само, с. 187); *Так жінку бив, що сам насилу втік* (там само, с. 118); *Чи то не стид, не публіка — була жінка чоловіка* (Плав'юк, 1946, с. 323); *Я робити добре вмію, ніч топлю, руки грію; руки грію плечі пару, не йди, Грицю, бо я вдару* (Номис, 2003, с. 256); *Заробив, як Хома на качалках: одну продав, а дев'ять на плечах баби побили* (Плав'юк, 1996, с. 124).

Чоловіки зазнавали не тільки фізичного, а й морального насилля від жінок і були публічно приниженими, пор.: *Wiele na sobie taki przewodzi, co cierpi żenie, gdy dziwy płodzi* (Adalberg, 1889—1894, s. 653); *Z przodu strzeż się kobiety, z boku unikaj karety, konia z tyłu nie tykaj, a przed głupcem wszędzie zmykaj* (там само, s. 212); *Nie masz na świecie małżonka, na którego by nie krakała żonka* (там само, s. 284); *За городом левада, де зібралися громада і жінка мужа продала за три копи без шага* (Номис, 2003, с. 188); *Ой я свого чоловіка нарядила паном: сорочечка по коліно, підв'язана валом* (там само, с. 256).

У деяких польських та українських пареміях виражено визначальну роль жінки у веденні домашнього господарства, напр.: *Dobra żona — służa doma* (Adalberg, 1889—1894, s. 651); *Gospodyni dobra trzy węgły domu utrzymuje, a gospodarz czwartu* (там само, s. 154); *Жона держить дім за три угли, а муж за четвертий* (Плав'юк, 1996, с. 117); *Без хазяїна двір плаче, а без хазяйки кімната* (там само, с. 207); *Жінка за три угли хату держить, а чоловік за один* (УПТГ, с. 82). Виконання різної роботи спричинювало й різні критерії оцінювання чоловіків і жінок, напр.: *Газду можна пізнати по дворові, а газдиню — по коморі* (там само, с. 42).

ПРОТИСТАВЛЕННЯ ЗА ВИКОНУВАНОЮ РОБОТОЮ

Традиційно жінки виконували фізично легшу роботу, ніж чоловіки, напр.: *Chłop do kielni, baba do patelni* (Białek, 2012, s. 23); *Хліб у пана мужик косить, жінка йому снопи носить, а як прийде додому — діти їсти просять* (Плав'юк, 1996, с. 278). Поділ роботи на «чоловічу» і «жіночу» відбито в пареміях *Gospodarz powinien wiedzieć o polu, o gumnie i stajni; gospodyni powinna wiedzieć*

o kuchni, o śpiżarni i o piwnicy (Adalberg, 1889—1894, s. 154); *Chłop do cerów, baba do kądzieli* (там само, s. 55); *Koń chłopu, kądziel babie, łąka bydłu, a chrap żabie* (там само, s. 221); *Do tego ci, jak chłopu do ziela* (там само, s. 669); *Latem zbiera baba grzyby, a chłop w niedzielę idzie z wędką na ryby* (там само, s. 259); *Пишов дід на гриби, баба на підпеньки, дідові висохли, бабині сиренькі* (Плав'юк, 1946, с. 100); *Не що дівиці, як кросна ткать* (Номис, 2003, с. 113).

Першим обов'язком жінки було готування їжі, пор.: *Dobra żona tym się chlubi, że gotuje, co mąż lubi* (Krzyżanowski, 1969, s. 953); *Na św. Piotra Palikopy, baba placek upiecze i pożywi chłopu* (Adalberg, 1889—1894, s. 403); *Жінка голубочка пече млинці з полубочка, а мужик, щоб здоров, більши муки намолов* (Номис, 2003, с. 253); *Жіноча річ — коло припічка* (там само, с. 187). Утручання чоловіка в жіночу роботу засуджували, напр.: *Nie dobrze tam, gdzie mąż żonie w garnki zagląda* (Adalberg, 1889—1894, s. 298).

Отже, у фразеологічно-паремійному матеріалі польської та української мов засвідчено протиставлення осіб чоловічої та жіночої статі за поглядами на створення сім'ї та способом закохування; фізичною силою та витривалістю; зовнішнім виглядом і ставленням до нього; розумовими здібностями; зацікавленнями / предметом розмови; емоційністю і темпераментом; рисами характеру, роллю в сім'ї, виконуваною роботою тощо. І в польських, і в українських пареміях відбито провідну позицію чоловіка в сім'ї, домінанту жінки у веденні домашнього господарства та засуджено чоловіків, які потрапили під владу жінок.

У пареміях обох мов відображено фізичне насилля чоловіків над жінками як звичне явище у традиційному суспільстві.

Протиставлення «чоловічого — жіночого» реалізовано також в опозиціях «батько — мати», «син — дочка», «брат — сестра», «удова — удівець», «зять — невістка», «свекор — свекруха». Перспективу подальшого дослідження польських та українських паремій убачаємо в з'ясуванні особливостей репрезентації названих опозицій.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

УПТІ — *Українські прислів'я та приказки*. (1992). Київ: Товариство «Знання України».

ЛІТЕРАТУРА

- Васильєва Н.О. (2019). *Гендерна інтерпретація природи: колір, звук, запах (на матеріалі прозових творів української, російської, англійської та французької художньої літератури кінця XIX — першої половини XX ст.)* [дис. ... канд. філол. наук]. Одеса.
- Гапеева І.М. (2018). Жіночі стереотипи в українських пареміях. *Science and Technology of the Present Time: Priority Development Directions of Ukraine and Poland: International Multidisciplinary Conference*, 4 (1), 164—167.
- Дмитренко М. (ред.), Іваннікова Л., Лозко Г. та ін. (1994). *Українські символи*. Київ: Народознавство.
- Ковальчук М.С., Алексеев В.С. (2019). Мовне вираження гендерних стереотипів в українських фразеологізмах та пареміях. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*, 38 (1), 24—27.

- Кононенко В.І. (2002). *Мова. Культура. Стиль*. Київ — Івано-Франківськ: Плай.
- Космеда Т.А. (наук. ред.), Карпенко Н.А., Осіпова Т.Ф. та ін. (2014). *Гендерна лінгвістика в Україні: історія, теоретичні засади, дискурсивна практика*. Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди; Дрогобич: Коло.
- Лозицька М. (2021). *Лінгвокультурний та прагматичний аспекти гендерно маркованих фразеологізмів сучасної німецької мови* [дис. ... д. філос.]. Луцьк.
- Мимченко Н.О. (2013). Категорії 'фемінність' і 'маскулінність': здобутки та перспективи. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія: Філологія. Мовознавство*, 219 (207), 70—73.
- Мороз Т. (2021). Репрезентація родинних цінностей у польських паремійних одиницях із семантично протилежними компонентами. *Poznańskie Studia Slawistyczne*, 21, 227—246. <https://doi.org/10.14746/pss.2021.21.12>
- Номис М. (уклад.). (2003). *Українські приказки, прислів'я і таке інше*. Київ: Либідь.
- Пазяк М.М. (уклад.). (2001). *Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток*. Київ: Наукова думка.
- Панасенко Т.М. (уклад.). (2012). *Українські прислів'я і приказки*. Харків: Товариство «Бібколектор».
- Плав'юк В.С. (уклад.). (1946). *Приповідки або українсько-народна філософія*. Том I. Едмонтон: Альберта.
- Плав'юк В.С. (уклад.). (1996). *Українські приповідки*. Том II. Едмонтон: Катедра української культури та етнографії ім. Гуцуляків, Альбертський університет Асоціація Українських Піонерів Альберти.
- Пруднікова А.О. (2019). Гендер у фразеологізмах із загальними іменами. *Закарпатські філологічні студії*, 1 (9), 125—129.
- Шкіцька І.Ю. (2024). Відображення стереотипних уявлень про жінок у пареміях: польсько-українські паралелі. *Мова: Класичне — Модерне — Постмодерне*, 10, 135—161.
- Adalberg S. (1889—1894). *Księga przysłów, przypowieści i wyrażeń przysłowiowych polskich*. Warszawa: Druk Emila Skińskiego. <http://surl.li/vgdusu> (дата звернення: 28.10.2024).
- Białek M. (2012). *Ilustrowany słownik przysłów*. Kraków: Greg.
- Jędrzejko E. (1994). Kobieta w przysłowia, aforyzmach i anegdotach polskich. Konotacje i stereotypy. Anusiewicz J., Handke K. (red.). *Język a Kultura*, 9, 159—172. *Плеć w języku i kulturze*. Wrocław.
- Karwatowska M., Szpyra-Kozłowska J. (2010). *Lingwistyka płci. Ona i on w języku polskim*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Kielkiewicz-Janowiak A. (2019). Gender specification of Polish nouns naming people. Language system and public debate arguments. *Slovenščina*, 7 (2), 141—170.
- Kłusek U. (2007). Tato to nie mama. *Sygnaly Troski*, 3, 4—5.
- Krawczyk-Tyrpa A. (1999). Atrybuty męzczyzn i kobiet utrwalone w polszczyźnie. A. Adamowski, S. Niebrzegowska (red.), *W zwierciadle języka i kultury* (s. 427—433). Lublin.
- Krzyżanowski J. (1969). *Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich*. Vol. 1. Warszawa: PIW.
- Olszewska A. (2023). Stereotypy płci w stałych wyrażeniach używanych w języku norweskim i polskim (Gender stereotypes in Norwegian and Polish fixed expressions). *Język w Poznaniu*, 13—14, 105—121 [Dysertacje Wydziału Neofilologii UAM w Poznaniu]. Wydawnictwo Ryst.
- Przysłowia polskie. (2012). *OLiMP*. <http://przyslowia-polskie.pl/> (дата звернення: 15.11.2024).
- Puda-Błokesz M. (2016). Jak nie ma w domu chłopa, zgłupieje i Penelopa — męskość i żeńskość w polskiej leksyce i frazeologii o proveniencji mitologicznej. *Socjolingwistyka*, XXX, 207—220.
- Wikisłownik. (2023). *Kategoria: Polskie przysłowia*. <https://pl.wiktionary.org/wiki> (дата звернення: 12.11.2024).

Статтю отримано 22.11.2024

REFERENCES

- Adalberg, S. (1889—1894). *Księga przysłów, przypowieści i wyrażen przysłowiowych polskich*. Warszawa: Druk Emila Skińskiego. Retrieved October 28, 2024 from <http://surl.li/vgdusu> (in Polish).
- Białek, M. (2012). *Ilustrowany słownik przysłów*. Kraków: Greg (in Polish).
- Dmytrenko, M. (Ed.), Ivannikova, L., Lozko, H. et al. (1994). *Ukrainian symbols*. Kyiv: Narodoznavstvo (in Ukrainian).
- Hapieieva, I.M. (2018). Female stereotypes in Ukrainian proverbs. *Science and Technology of the Present Time: Priority Development Directions of Ukraine and Poland: International Multidisciplinary Conference*, 4 (1), 164—167 (in Ukrainian).
- Jędrzejko, E. (1994). Kobieta w przysłowiaach, aforyzmach i anegdotach polskich. Konotacje i stereotypy. J. Anusiewicz, K. Handke (Eds.). *Język a Kultura*, 9, 159—172. Płeć w języku i kulturze. Wrocław (in Polish).
- Karwatowska, M., & Szypra-Kozłowska, J. (2010). *Lingwistyka płci. Ona i on w języku polskim*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej (in Polish).
- Kielkiewicz-Janowiak, A. (2019). Gender specification of Polish nouns naming people. Language system and public debate arguments. *Slovenščina*, 7 (2), 141—170 (in Polish).
- Kłusek, U. (2007). Tato to nie mama. *Sygnaly Troski*, 3, 4—5 (in Polish).
- Kononenko, V.I. (2002). *Language. Culture. Style*. Kyiv — Ivano-Frankivsk: Plai (in Ukrainian).
- Kosmeda, T.A. (Ed.), Karpenko, N.A., Osipova, T.F. et al. (2014). *Gender linguistics in Ukraine: history, theoretical foundations, discursive practice*. Kharkiv: KhNPU im. H.S. Skovorody; Drohobych: Kolo (in Ukrainian).
- Kovalchuk, M.S., & Aleksieiev, V.S. (2019). Verbal expression of gender stereotypes in Ukrainian phraseologisms and proverbs. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Philology*, 38 (1), 24—27 (in Ukrainian).
- Krawczyk-Tyrpa, A. (1999). Atrybuty mężczyzn i kobiet utrwalone w polszczyźnie. A. Adamowski, S. Niebrzegowska (Eds.), *W zwierciadle języka i kultury* (pp. 427—433). Lublin (in Polish).
- Krzyżanowski, J. (1969). *Nowa księga przysłów i wyrażen przysłowiowych polskich*. Vol. 1. Warszawa: PIW (in Polish).
- Lozytska, M. (2021). *Linguistic and Cultural Aspects of Gender-Marked Phraseological Units in Modern German* [Dis. ... PhD]. Lutsk (in Ukrainian).
- Moroz, T. (2021). Representation of family values in Polish paremic units with semantically opposite components. *Poznańskie Studia Slawistyczne*, 21, 227—246. <https://doi.org/10.14746/pss.2021.21.12> (in Ukrainian).
- Mymchenko, N.O. (2013). The Categories of Femininity and Masculinity: Advances and Prospects. *Research Papers from the Chornomors'kyi National University named after Petro Mohyla. Series: Philology. Linguistics*, 219 (207), 70—73 (in Ukrainian).
- Nomys, M. (Ed.). (2003). *Ukrainian sayings, proverbs and so on*. Kyiv: Lybid (in Ukrainian).
- Olszewska, A. (2023). Stereotypy płci w stałych wyrażeniach używanych w języku norweskim i polskim (Gender stereotypes in Norwegian and Polish fixed expressions). *Język w Poznaniu*, 13—14, 105—121. Dysertacje Wydziału Neofilologii UAM w Poznaniu. Wydawnictwo Ryst (in Polish).
- Panasenko, T.M. (Ed.). (2012). *Ukrainian proverbs and sayings*. Kharkiv: Tovarystvo “Bib-kolektor” (in Ukrainian).
- Paziak, M.M. (Ed.). (2001). *Ukrainian proverbs, sayings and comparisons from literary sources*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Plaviuk, V.S. (Ed.). (1946). *Proverbs or Ukrainian folk philosophy*. Vol. 1. Edmonton: Alberta (in Ukrainian).
- Plaviuk, V.S. (Ed.). (1996). *Ukrainian proverbs*. Vol. II. Edmonton: Katedra ukraińskiej kultury ta etnohrafii im. Hutsuliakiv, Albertskiy universytet Asotsiatsiia Ukrainskyykh Pioneriv Alberty (in Ukrainian).
- Prudnikova, A.O. (2019). Gender in Phraseological Units with Common Nouns. *Carpathian Philological Studies*, 9 (1), 125—129 (in Ukrainian).
- Przysłowia polskie. (2012). *OLiMP*. Retrieved November 15, 2024 from <http://przyslowia-polskie.pl/> (in Polish).

- Puda-Blokesz, M. (2016). Jak nie ma w domu chłopca, zgłupieje i Penelopa — męskość i żeńskość w polskiej leksyce i frazeologii o proveniencji mitologicznej. *Socjolingwistyka*, XXX, 207—220 (in Polish).
- Shkitska, I.Yu. (2024). Reflection of stereotypical views about women in proverbs: Polish-Ukrainian parallels. *Language: Classical — Modern — Postmodern*, 10, 135—161 (in Ukrainian).
- Vasylieva, N.O. (2019). *Gendered Interpretation of Nature: Color, Sound, and Smell (Based on Prose Fiction from Ukrainian, Russian, English, and French Literature of the Late 19th and Early 20th Centuries)* [Dis. ... Cand. Philol. Sciences]. Odesa (in Ukrainian).
- Wikisłownik. (2023). *Kategoria: Polskie przysłowia*. Retrieved November 12, 2024 from <https://pl.wiktionary.org/wiki> (in Polish).

Received 22.11.2024

Iryna Shkitska, Doctor of Sciences in Philology, Professor,
Professor of the Department of Information and Sociocultural Activity
West Ukrainian National University
11 Lvivska St., Ternopil 46009, Ukraine
E-mail: i.shkitska@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-0252-8111>

THE OPPOSITION OF “MASCULINE — FEMININE” IN POLISH AND UKRAINIAN PROVERBS

This article identifies the opposition between ‘masculine’ and ‘feminine’ in Polish and Ukrainian proverbs. Based on the phraseological and paremiological material of the compared languages, the criteria for distinguishing individuals of the male and female sex are defined and characterized. These criteria include perspectives on family planning and ways of falling in love, physical strength and endurance, appearance, and attitude towards it, intellectual abilities, topics of conversation, emotion and temperament, and the nature of the work performed.

Both Polish and Ukrainian proverbs convey an unequivocally positive attitude towards marriage for women, while men’s views on marriage, reflected in proverbs and sayings, are contradictory: they contain negative connotations, emphasize the positive aspects of creating a family, or combine polar opinions. The phraseological and paremiological material of both languages reflects changes in the behavior and character of representatives of both sexes after marriage. Changes in young women are represented by a larger number of examples and have a pronounced negative character, in contrast to the positive or insignificant negative changes after the marriage of young men.

The author identifies nominations for denoting individuals of the male and female sex, which constitute oppositions; characterizes the means of their verbalization, and identifies the character traits by which men and women are contrasted in Polish and Ukrainian proverbs: communicativeness, conflict, perseverance/stubbornness, and extravagance. The article shows the leading role of the man in the family, the dominant position of the woman in housekeeping, and the condemnation of men who have fallen under the power of women, as reflected in proverbs and sayings.

Proverbs of both languages reflect physical violence against women in traditional society as a natural phenomenon. The number of Ukrainian examples in which a man is shown as a victim of physical or moral violence on the part of his wife is significantly greater compared to Polish ones.

Keywords: *paremias, proverbs, sayings, Polish, Ukrainian, opposition of ‘masculine — feminine’, means of verbalization, nominations for men/women.*